

AVRUPA'DA RASYONEL-EKONOMİK BİREYCİLİĞİN YÜKSELİŞİ VE MAX WEBER'İN PROTESTAN AHLAKI YORUMU

Kürşat Haldun AKALIN

Dr. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

ÖZET: Orta çağ kilisesi, kendi tekeline aldığı ayinleriyle, geniş halk kitlelerinin asla bilmediği bir lisanı kullanmasıyla; dinsel mizansen üzerinde kesin bir hakimiyet kurmaktaydı. Böylece, kapsamlı bir hiyerarşik yapıyı örgütlemekteydi. Dinsel konular üzerinde de kişisel teşebbüste bulunan bireyin, ruhban sınıftan gelmeyen bir kimsenin de Tanrı ile doğrudan bağlantı kurabileceğini açıkça ifade eden imanıyla; kilisenin aracılık işlevine hiç gereksinim duyulmaksızın, kanıksanmış kurumsal yönelişlere tamamıyla aykırı düşerek, en şiddetli cezalandırmaları üzerine çekmiştir. Luther, Tanrı ile insan arasında kurulan geleneksel biçimlenmeleri hiç dikkate almamıştır. Calvin, evrenin Tanrı şanının sergilenmesi niyetiyle yaratıldığı düşüncesi üzerinde ısrarla durduğundan, bireyin kendi başına Tanrı şanına daha fazla uyumlu olmasını sağlayacak akli niteliklere sahip bulunduğu inanmaktaydı. Elbette kalvinizm kapitalist ruhu yaratmamıştır. Ancak, kapitalistlerin gereksinimleri ve eğilimleri, kalvinizmin yorumuyla ulaşılan çeşitli olanakları içinden seçilmiş bir sürecin gerçekleşmesini de zorunlu kılmaktaydı. Nitekim, Luther'in keskin zekası, bu dünyadaki hayatın kötülüklerinin nasıl farkına varmışsa; Calvin'in esas ilgisi, kişinin kendisini övmesinin Tanrı şanının sergilenmesi emelini anlaşılabilir kıldığı üzerinde odaklanmış; Baxter ve Wesley ise, daha çok, bir orta sınıf kavramı servetin Tanrı adına yönetimi üzerinde durmuştur.

Anahtar kelimeler: Ussal ekonomik eylem, kazanç gayesi, protestan ahlakı

THE RISE OF RATIONAL ECONOMIC INDIVIDUALISM IN EUROPE AND MAX WEBER'S INTERPRETATION OF THE PROTESTANT ETHIC

ABSTRACT: In medieval church, organized into an elaborate hierarchy with a monopoly over sacraments, using a language unknown to the masses of people, dominated the religions scene. Individuiul initiative in religious matters, the expression of the belief that the layman could have dealings directly with God, without the need for the intercession of the church, were heretical acts, taking upon himself the severe punishment. Luther, ruling out the conventional forms of mediation between God and man. Calvin gives emphasis to the idea that the purpose of the universe is to glorify God, that man has reason only that he may more fittingly glorify God. Calvinism did not create the spirit of capitalism, but the needs and tendencies of capitalists were involved in the process which selected from the various possibilities of interpretation of Calvinism. Luther's keen awareness of the evil of life, Calvin's concern lest the glory of God be obscured by self-glorification, Baxter's and Wesley's attention is the more middle class conception of the stewardship of wealth for the name of God.

Key Words : Rational and economic action, the pursuit of gain, the protestant ethic

1.GİRİŞ

Ussal ekonomik etkinliğin ilk görünümünü ve örgütsel tarzdaki ilk oluşumunu ve uygulamasını ifade eden kapitalizmin, reformla ileri sürülen yeni bir ruhunun bulunduğunu savunmak, protestanlık doğmadan önce kapitalist etkinliğin olmadığı sonucunu beraberinde getirmiştir. Oysa, reform öncesinin katolik dünyasında kapitalist etkinliğin görünümüne rastlanılmış, kurumsal gelişmesine de tanıklık edilmiştir.

Orta çağ katolikliği, Avrupa'daki bütün ulusları kendine bağlayan bir birlik olarak düşünüldüğünde, bu dönem boyunca ussal ekonomik etkinliğin büyük ölçüde var olmayacağı şeklinde bir kanı edinilir. Oysa orta çağa özgü hayat tarzının değişen etmenleri irdelendiğinde, daha farklı izlenimleri edinmesi, çok mümkündür. Ancak orta çağ yaşamının, bireyin gelişmesinin önüne engeller koyduğu da, kimsenin yadsıyamayacağı bir gerçektir.

Orta çağa özgü sosyal ilişkilerin tipik kavramsal anlamı, yaşam içindeki etkinlikleriyle bireyin, Tanrısal buyruklarla düzen altına alınmış topluma uyum sağlamasını gerektirmektedir. Orta çağ hayatının ilkeleri, tamamıyla, öğretmeye uyumlu olarak elde edilmiştir. Ülkenin hemen her yerine, serbestliğe asla olanak tanımayan otoriter feodal sistem hakim olma eğilimini göstermiş, açıkça dikkat çektiği toplumsal derecelendirme yapısıyla geleneklere bağlılığı beraberinde getirmiştir.

Bir derece daha fazla bireyciliğe olanak sağlasa dahi, kent yaşamının genel ilkeleri, esas olarak, alış ile satış hakkını belirli bir zümreye has kılan tekelci yapıya dayanmış, ticaretin otorite tarafından düzenlenilmesini ve denetim altına alınmasını gerektirmiştir. Kent ve ülke içinde bir dereceye kadar siyasal ve sosyal eşitlik anlayışı hissedilse dahi, sınıf ayrımcılığı daima dikkatleri üzerine çeken toplumsal bir özellik halini almıştır. İnsanlar, her biri kendi maddi koşulların eşitliğiyle belirlenmiş fonksiyonel grupların üyeleri olarak dikkate alınmıştır.

2.KATOLİK AVRUPA'DA USSAL EKONOMİK ETKİNLİK

Orta çağa özgü ekonomik yaşamı göz önüne getirdiğimizde, malikane ve lonca örgütlenmesi dışında söylenebilecek çok az şeyimizin olduğu, kaçınılmaz bir şekilde hemen fark edilir. Her ikisi de, ussal ekonomik etkinliğin temeli olarak görülen bireyciliğe kesinlikle karşıdır (Eldridge J.E.T., 1971 ; 97). Günümüzde pek çok yazarın öne sürdüğü şekliyle, hayatın bireysel tasarımı ile orta çağa özgü toplumsal düzenleniş arasında kesin bir farklılığın olduğu, toplumsal idealler içinde bireyciliğe hiç yer verilmediği kanısı, pek çok yönden doğru değildir.

Bireyciliğin, çok farklı ortamının olduğu ve farklı hedefleri güttüğü, asla yadsınılamaz. Bir öğreti olarak bireycilik, bireyin hedeflerinin ve kişisel yeteneklerinin toplumun ekonomik örgütlenmesinde zorunlu bir etmen olarak alınmasını gerektirdiği gibi; bireylerin ussal seçime ve ekonomik davranışa dayanan eylemlerinin, toplumun ekonomik örgütlenmesinde beklentileri karşılayabileceğine beslenen inancı da ifade ettiğinden; bireyin yükselmesi sayesinde toplumun ilerlemesinin yolları araştırılır, bu maksatla, kişisel teşebbüs ile kendini geliştirme sahaları tamamıyla serbest kılınır (Eisenstadt S.N. , 1968 ; 78). Bireyciliğin gerçekleşmesi, ekonomik hürriyeti (yeni teşebbüs özgürlüğünü). ve özel mülkiyeti zorunlu kılar.

Farklı yetenekler sınırında kendini geliştirme azmini hisseden farklı bireylerin, kabiliyetlerini ve güçlerini ilerletmelerinin en iyi yolunun birbirleriyle rekabete girerek yarışmaları gerektiği fikrine inanılmaktadır. Rekabetin olmadığı, bireylerin birbirini geçerek ileriye gitme arzusunu hissetmediği bir ortamda, gelişme de bireycilik de bulunmamaktadır. Bundan dolayı bir sistem olarak bireycilik, hür ticaretin, serbest rekabetin, özel mülkiyetin düzenidir (Eldridge J.E.T., 1971 ; 103).

Öğreti ve sistem yönüyle bireycilik ise, hayat tarzının orta çağa özgü sıkı denetim altında tutulması eğilimine kesinlikle karşıdır. Orta çağ Avrupa’sında özel mülkiyetin varlığına bakılarak bireyciliği içerdiği asla öne sürülemez. Kaldı ki, özel mülkiyetin orta çağdaki yapısı bile, modern dünyanın dayandığı tarzda değildir.

Orta çağ boyunca kazanç maksatlı işlere hiç rastlanılmadığı nasıl öne sürülemiyorsa, reform öncesinde kapitalist ruhun görünüşlerinin benimsendiği ve yaygınlık kazandığı da hiç kimse tarafından yadsınılamaz. Şayet çok fazla genelleştirilmezse, kapitalist eylem tarzının, orta çağlar içinde öyle hiç bilinmeyen bir davranış olmadığını, bilinmesi gerekir (Eldridge J.E.T., 1971 ; 106).

Kapitalist etkinliğin reform tarafından oluşturulmuş bir dönem biçimi olarak değerlendirilmesi, çok zordur. M.Weber gibi, W. Sombart da modern kapitalizmin, orta çağlarda asla kendisine bir yer bulamayan ve kendisine özgü sayılan kapitalist ruh tarafından oluşturulmuş olduğu düşüncesine sahiptir (Plotnik M.J. , 1937 ; 41).

W.Sombart, orta çağa özgü ekonomik yaşamın temel ilkesinin, kişinin ihtiyaçlarının giderilmesi maksadını içeren geçim ekonomisi olduğunu, hem de, modern kapitalist hayatın esas güdüsü demek olan kazanç peşinde koşma galesiyle çakıştığını öne sürmekteydi (Sombart W. , 1951 ; 114). W. Sombart, kapitalist sistemi, aşağıdaki nitelikleriyle ekonomik bir sistem olarak kabul etmekteydi; değişim temeli üzerine kurulmuştu, başlıca iki farklı sınıftan (işgören ve işveren) işbirliğine girmesiyle işlemekteydi.

Bu sistem içinde üretim araçlarının sahibi konumunda bulunanlar, sistemin subjeleri olarak doğrudan bu sürecin karar verici işlevini üstlenirken; üretim araçlarından yoksun kalan çalışan kesimler ise, sistemin saf ve basit objeleri durumundaydılar (Sombart W. , 1951 ; 117). Kapitalist sistem, kazanç gayesi ve ekonomik rasyonalizm ilkeleriyle işletilmekteydi. Kazanç maksadı, ussal seçim, serbest rekabet, bireysel karar vermenin dayandığı özgürlük ortamı vs. gibi tanımlamalar; bir bütün olarak orta çağ hayatının, niçin kapitalist öncesi dönem olarak anıldığını haklı kılmaktadır. Yine de, bunların arasından kazanç maksadının modern dünyanın bir keşfi olduğu söylenemez. İnsanlar, Avrupa’da neredeyse binlerce yıldan beri çıkarıcı bir toplum içinde yaşamaktadır (Eisenstadt S.N. , 1968 ; 129).

Modern kapitalizm, yalnızca, belirli bir zümrenin açgözlülük ve çıkarıcılık güdüsüyle edindiği servet biriktirme ilkesiyle kavranılamaz. Aristo, çok uzunca bir zaman öncesinden, çok ikna edici bir şekilde; spekülasyon, iş gücü ve tefecilik gibi konulara açıklık getirmişti. Bir başka deyişle, bir kimse ya rasyonel bir tarzda kazanç peşinde koşacaktır, ya da, W. Sombart’ın dikkate aldığı şekliyle, irrasyonel veya rasyonel tarzdan birine kapılacaktır (Plotnik M.J. , 1937 ; 29).

Rasyonellik ve kazanç gayesiyle çaba gösterme ölçütü, W.Sombart tarafından, modern çağı bütünüyle kuşatan eğilimler olduğu açıklandığı halde; kökensel bakımdan her ikisi de antik Yunanistan'da bilinmekteydi. Oysa, orta çağ boyunca kazanç maksadı içinde ussal davranışın geliştirilmesi eğilimine hemen hiç rastlanılmamıştı (Plotnik M.J. , 1937 ; 32).

Çok büyük ölçekteki ticari teşebbüslerin, kazanç maksadı altında rasyonel bir örgütlemeye gittiğine, muazzam miktarlardaki parasal varlıkların toplandığına tanıklık edilmiştir.

“Roma barışının gerçekleştiği dönem boyunca ortaya çıkan sömürünün kapitalizm olarak düşünülmesi, Kartacalılarla girişilen savaşların her şeyden önce, ticaret mücadelesi olduğu şeklinde yorumlanması, bütün bunların, modern zamanlardaki kapitalizmle doğrudan bir bağlantısının kurulması, asla gerçekçi olamaz. Yine, Roma imparatorlarının ve Gothik kralların yönetimi altındaki Ravenna'nın, Batıda Bizansla kurduğu kazançlı ticaretle başlı başına bir antrepo haline gelerek, daha beşinci asırda modern kapitalizmi ortaya çıkartmış olabileceği iddialarını kabul etmek de pek mümkün değildir.” (Plotnik M.J. , 1937 ; 46).

Çok büyük ölçekte gerçekleştirilen ve muazzam parasal serveti kazandıran ticari teşebbüsün bütün özü ve rasyonel örgütlenmesinin gayesi, kazanç sağlama olduğundan; paranın sermayeye dönüşerek iş etkinliğinde kullanılmasıyla, kâr etme şanslarını daha da arttırmış; ilk olarak doğu Akdeniz'de ortaya çıkan ticari kazanç fenomenini, daha da genişletmiştir (Plotnik M.J. , 1937 ; 49). Akdeniz'de Müslüman kavimlerin güçlenmesiyle, bu kapitalist gelişmenin önüne geçilmiştir. Ancak bu engelleme, dışsal koşullarda ortaya çıkmış, psikolojik bir değişime asla neden olmamıştır.

“İtalya'da kapitalist ruh zarar görmemiş, Akdeniz'de uğranılan ticari düşüş güç kaybına neden olduğu halde kazanç güdüsü üzerinde yok edici tesirlerde bulunmamıştır. Tıpkı Avrupa'nın büyük bir kısmına hakim olan, tarımsal mülke dayanan ve kendi kendisine yeten bu geçim ekonomisi; önce barbarların ve sonra da Saraken ile İskandinavlıların yıkıcı saldırılarıyla kent yaşamının çökmesi ve ticaretinin de yöreselleşmesi nedenleriyle, giderek yerleşmiş ve kök salmıştır.

Koşullar ticari kazançta elverişli bir hale gelir gelmez, ticaret ruhu da, Amalfi, Venedik, Cenova, Piza ve daha sonra Floransa gibi İtalyan kentlerindeki tüccarların işlemleriyle ortaya çıkmıştır. Benzeri gelişmeler Kuzey Avrupa'da da görülmüş, Flanders, Artois ve Brabant gibi kentlerde uzak mesafeli ticaret gelişme göstermiş; önce balık, tuz ve Baltık ürünlerinde, daha sonra da Belçika sanayi bölgelerinde alış veriş kazançlı sonuçları doğurmuştur.

Hiç kuşkusuz ticaret, ikili merkezler arasında birden bire ortaya çıkmış, elverişli ticaret yolları boyunca servet ile refah yükselişlerine neden olmuştur. Campagne, Cenova, Lyon, Frankfurt, Strassburg, Ulm, Nuremberg, Cologne ve Aix-la-Chapelle bölgelerinde oturan insanlar, kapitalist tacirleri içlerinden çıkartmışlardır.” (Plotnik M.J. , 1937 ; 53-54).

Yaptıkları kapsamlı araştırmalarıyla katolik Avrupa'daki bu ekonomik etkinlikleri kapitalist olmaktan uzak bulan, gerçekleşen ticaret hacmini zamanımızın miktarlarıyla kıyaslayarak kapitalist gelişmeye örnek olamayacağını savunan, kimseler de bulunmaktadır (Eisenstadt S.N. , 1968 ; 184).

W.Sombart, orta çağlarda gerçekleştirilen ekonomik etkinliğin asla büyük miktarda olmadığını, yapılan ticaretin de sadece küçük ölçekli el sanatları imalatına dayandığını kanıtlayan, çok büyük ölçüdeki bulguları toplamıştır (Sombart W. , 1951 ; 126). Ehrenberg’in orta çağ ticaretinin doğasının kapitalist içerikte olduğu hükmünü, çok güçlü bir şekilde yalanlamıştır. Sombart’ın görüşleri, şu temellere dayanmaktaydı.

“İlk olarak, sayıca ne kadar fazla olursa olsun, tüccarların tamamının işleri, son derece sınırlı ticaret hacmi içinde gerçekleşmiştir. İkincisi, tüccarların kurdukları ortaklık şeklinde de olsa gördükleri etkinlik, son derece küçük miktardaki sermayeye dayanmaktadır. Cenova ticaret defterine 1156 yılında kaydolan ilk elli ortaklı şirketin ortak başına ortalama sermayesi yaklaşık 150 lire’dir. Üçüncüsü, Basel ve Augsburg gibi ticari kentlerde oturan insanların sahip oldukları mülkiyetten dolayı 15. asırda ödedikleri vergilerini son derece az olduğu ortaya çıkmıştır. Dördüncüsü, çok küçük tonajlı gemilerle taşınan güçlerin diğeri de son derece azdır. Örneğin, demir, meyve ve yün taşıyan yedi İspanyol gemisi, 1470 İngiliz savaş gemileri tarafından ele geçirildiğinde; aylığı 40 ile 120 ton arasında değişen, değeri de zamanının parasına göre değişen 70 ile 180 sterlin kadar olan yükleri taşıdığı ortaya çıkmıştır.” (Plotnik M.J. , 1937 ; 56).

W.Sombart’ın ticaretle ilgili görüşüne gelince, hemen her yerde aynı manzarayla karşılaşmaktadır, birkaç istisnai sefere bakılmayacak olursa, meslekten tacir olmayanlar tarafından yapılan ticaret son derece küçük hacimli ve hiç önem taşımayan özellikte gerçekleşmektedir (Plotnik M.J. , 1937 ; 57). Tacirlerin çoğu kentli işçiler arasından çıkmakta, yaşama bakışları arasında asla bir fark bulunmamaktadır. Bunlardan hiç biri kapitalist güdülerin tesiriyle ticarete girişmemekte, kendi emek gayretlerinin bu sahada karşılığını alabilmek için ticarete girmeyi istemektedirler (Sombart W. , 1951 ; 196).

Ticari gayretinin karşılığını almakla, bulunduğu toplumsal konum olarak seviyesini koruyabileceğini düşünmektedir. Asla, giderek daha büyük kazançları elde edebilmek ümidiyle sermaye biriktirmek gibi bir emeli bulunmadığından modern girişimci tipini temsil edememektedir (Sombart W. , 1967 ; 43). Orta çağlar boyunca gerçekleştirilen ticaret hacim ve tutarı yönüyle, asla günümüz alış veriş düzeyiyle kıyaslanamaz.

Taşımacılık koşulları, kent nüfusunun küçüklüğü ve ülke sathına dağılımı, halkın satın alma gücünün yetersizliği, ticareti sınırlandıran ciddi ekonomik sorunlardır. Diğer taraftan teknik koşullar da, son zamanlarda ortaya çıkan düzeyinin son derece gerisinde kaldığından, kapitalist bir yayılma için asla uygunluk göstermemektedir. Bu bakış açısına sahip olan bir kimse, demir yolu çağı açılmadan önce, kapitalist etkinliğin varlığını çok kolaylıkla yadsır ve olmadığını kanıtlar.

Orta çağ ticareti büyük kazançları elde etmek güdüsüyle gerçekleşmediği gibi, uzak pazarlara gidilmesine veya arz kaynaklarına ulaşılmasına da dayanmamaktadır (Sombart W. , 1967 ; 44). Ticaret koşulları, kendilerini güvence altına almak isteyen tüccarların sermayelerini paylara bölmelerine ve birbirinden ayrı teşebbüsler içinde kullanılmalarına yol açmıştır. Böylece ticaret, düzenli bir hat içinde sürekli yinelenmek veya büyük gemilerle gerçekleşmek yerine; düzensiz bir şekilde ve derbeder bir vaziyette dolaşarak yapıldığından, kapitalist gelişmenin bir aşamasını oluşturmaktan tamamıyla

uzaktı. Uzak mesafe işleri düzenli ve standartlı kılınmadığında, tacirler kendi baharatlarını, tesadüflerle gerçekleşen ticaret bağlarıyla elde etmekteydiler.

“Taşımacılığın son derece yavaş işlemesi, alış verişlerin miktarca düşük olması sonucunda; alış verişi hızı düşmekte ve karşılaşılan riskleri yükselmekte, orta halli seviyede edinilecek kâr oranı da pek fazla dikkat çekici büyüklüğe ulaşmaktaydı. İngiltere’den, kuzey Fransa ve Flanders’e 1273 yılında yapılan ihracatın, günümüz parasıyla 1 milyon sterlini aşmayan 35.000 çuvaldan ibaretti. Giovanni Medici 1429 yılında, bütün mülkiyetini ve işini iki oğluna teslim ettiğinde, iyelik değeri 179.000 altın Florin, iş sermayesinin ise yaklaşık 140.000 altın Florin olduğu tahmin edilmektedir.

Firmaları, Avrupa’nın hemen her yerinde faaliyette bulunmaktaydı. Mediciler 1473 yılında sadece bir gemiden 30.000 altın Florin kaybetmişlerdi. Yapılan işlemlere ve insanların tutkularına bakılarak, bu ticari uğraşların kapitalizmin bir tarzını oluşturduğu öne sürülse dahi, modern kapitalizmin türünde olmadığı kesinlik kazanmıştır. Max Weber, endüstri tarzındaki kapitalizmin, spekülasyon kazançlarından çok sebatlı ve dakik çalışmanın bir ürünü olduğu konusundaki fikrinde, son derecede haklı gözükmektedir.

Ancak bu tarzdaki bir uğraşıya, reform öncesi çağda ve protestan ahlakının benimsendiği dönemler öncesinde de rastlanabilir. Örneğin Belçika’, çok önemli iki sanayi kolu, ihrac pazarlarına yönelmiş halde çok uzunca bir zaman öncesinde kurulmuş, kapitalist ilkeler altında işletilmekteydi. Çalışanlar ürettikleri ürünün tüketicileriyle bağlantı kurmuyor, bunlar sadece tüccarların görevlendirdikleri yüksek düzeydeki kimselerle yüz yüze geliyorlardı.

Dinant’ın tencere ve çaydanlıkları, Flamanların elbiseleri, pek çok elden geçip alınıp satıldıktan sonra nihai tüketicisine ulaşmakta; çok dikkate değer bir miktardaki aracılık sermayesi, satış için zorunlu hale gelmekteydi. İşgücü, hammaddeyi çalışanlar arasında dağıtan tacirlerin idaresi altına girmekte, bitirilen işlere göre ücret ödemesi yapılmakta, imalat sürecinden geçmiş ürünler satışa arz olunmaktaydı. Yine de işçiler, modern zamanlarda görüldüğü şekliyle hepsi birden fabrikalar içinde örgütlenmiş değildi.

Çalışanlar, küçük işliklerde işgörmekteydi. İnsanlar, henüz para sahibi kapitalistler tarafından doğrudan istihdam edilmemekteydi. Tüccar ile imalatçı arasında kesin bir ayırım belirmişti, kapitalisti belliydi, ücretli işçisi oluşmuştu. Kapitalist de, tıpkı modern sanayici gibi kâr etmekteydi. Alım ile satım en iyi bir şekilde pazarda gerçekleşmekte, işgücünün rasyonel organizasyonu oluşmuş bir düzeydeydi.” (Plotnik M.J. , 1937 ; 59-63).

Orta çağ kentlerinde kazanca güdülenmiş ekonomik örgütlenmenin bulunmadığı hakkındaki W.Sombart’ın görüşü irdelendiğinde, özellikle de İtalyan kentlerinde kapitalist ruhun görünümüne rastlamanın olanaklı olduğu fark edilir (Sombart W. , 1951 ; 198). W. Sombart, orta çağ kentlerinde kapitalizmin asla bulunmadığını ispatlamaya çalışırken, bu görüşüne bir kanıt olarak, buralarda yaşayan zanaatkârın sayısının çok büyük miktarda olduğunu ileri sürer. Bu görüşüne çok fazla değer verilmelidir. Ancak, çok büyük miktarda el işçisinin bulunması ve bunların önemli bir kısmının da loncalara üye olması, kapitalist sanayi örgütlenmesinin bulunmadığı görüşünü ispatlamaz. Bu bakış açısında, çalışan sınıflar arasında farklı bir dünyanın kurulmuş olması çok önemli bir etmendir.

Orta çağ kentlerinin pek çoğunda halk, Flamanların elbise dokuyan şehirlerinde asla görülmeyecek bir etkinlikte, imalat şehirleri ya da madencilik köyleri olarak uzmanlaşmış bir haldeydi. Üyelerinin ulaştıkları büyük miktarları ticaretle uğraşanlar ile kıyaslandığında; kapitalist tarzda denetim altına alınmış ihraç sanayilerinin, kent pazarı için ürün üreten bağımsız zanaatkârlardan tamamıyla ayrılmış olduğu görülür. Floransa’da yünlü kumaş ve ipek sanayilerinde, benzeri kapitalist denetim altında bulunmaktaydı (Sombart W. , 1967 ; 52). Hammaddeler ve nihai ürünler, uzaktaki çeşitli pazarlardan getirilmekte ve götürülmekteydi.

Yine de Sombart’ın belirttiği düşünceler, büyük değer içermektedir. İlk olarak, haçlıların sonrası dönemi boyunca, girişilen yağmular kapitalizmin tarihinde dikkatleri çekmektedir (Plotnik M.J. , 1937 ; 91). Yağmaya dayalı olarak yapılan ticari işler, savaş dönemi için harcanılan büyük miktar; zamanının alışılmış ticaret ile sanayi işlem kapasitesinin çok üzerindeydi. İlk birikmiş sermayenin büyük kaynaklarından birisi de, yağma ve ganimet kazançlarıydı. Doğu Akdeniz sahillerinden yapılan yağma ve talanlar, ilk kapitalizmin tarihinde çok önemli bir yer tutmaktaydı.

W. Sombart’ın ifadesinden çıkarılan ikinci tespit, çok daha fazla aydınlatıcıdır. Kapitalizmin gelişmesi için zorunlu bir koşul olarak gördüğü, finans biliminin yükselmesiyle; özel mülkiyet kurumu daha da genişlemiş, sermaye kaynaklarını yönlendirmiş, farklı zamanlarda ve yerlerde görülen engellerden kendisini uzak kılmıştır (Sombart W. , 1967 ; 65). Rasyonel kapitalizmin yükselmesine neden olan en büyük nedensel etmen, belki de, Batı Avrupalıların Müslümanlardan aldıkları dünyevi bilimler olmuştur. Haçlı seferleri, ticari üstünlük sağladığı için devam ettirilmiş, Venediklerin her eylemini yüksek kazançla karşılığını verdiği için benimsemiştir.

“Kapitalist gelişmenin kaynağını oluşturan bir diğer etmen, ticari hedefleri büyüten ve ulaşma olanağını veren koloni yayılması olmuştur. Koloniler, sömürüyü örgütleyebilmesi için seçkin yurttaşlara verilen özel izinlerle kurulmuştur. Maona veya uzun süre ayakta kalabilmiş hisse senet şirketi, kapitalist tarzda işletilen bir örgütlenme olup, 1347 yılında Cenova’da ortaya çıkmış, sakız adasını zapt eden bir grup insan tarafından işletilmiş şap arzı için değerli bir kaynak olarak görülerek, sonradan idaresi üstlenilmiştir. Bundan dolayı, İtalyan kentlerinde görülen işler, ile, kapitalizmin saf kazanç maksadı doğrultusunda rasyonel örgütlemesi arasında çok güçlü bağlar bulunmaktadır.” (Sombart W. , 1967 ; 52).

3.RASYONEL EKONOMİK ÖRGÜTLEMENİN DÜZEYİ

Orta çağlardan başlayan ussal defter tutma yöntemi kapitalizmin yükselmesine önemli katkılarda bulunmuştur. İş hayatında rasyonel yöntemleşmesinin gerçekleşmesi, bilimsel muhasebe tarzını da beraberinde getirerek; dinsel ahlakın rasyonelleşmesinden çok daha fazla, ussal ekonomik etkinliğe katkıda bulunmuştur (Plotnik M.J. , 1937 ; 121). Ekonomik ilerlemenin en güçlü etmeni haline gelen sistematik örgütlemenin, belki de en etkili yapılanması, sistematik muhasebecilik olmuştur.

“Ussal örgütlemenin ve şeffaflığın arttığı bir ortamda, tasarrufta bulunma ve ele geçirme arzusu da yükselir. Kendisini kötü yönetim içinde bulan bir kimse, işini kağıt üzerinde takip edemez ve denetim

altında tutamaz. Sahip olduklarını bütün bir halde göremez, bulanıklık ve belirsizlik içinde savrulur gider.

Diğer taraftan, iyi bir yöneticiden, gelişen talihinin semerelerini her gün sorgulamasından, denetim altında tutmasından başka bir şey beklemez. Bir zararın ortaya çıkması halinde bile, başı derde girdiğinde ve şaşkınlığa uğradığında, zihni asla karışmaz; diğer işlerinden hangi düzeyde kâr ettiğini, uğranılan zararın etkisini ve olabileceğini hemen tahmin eder. İşle ilgili düşüncelere en küçük seviyede yabancı kalmış bir kimse, ussal defter tutmanın, protestanlığın meslek öğretisinden çok daha büyük güçle etkileyeceğini gayet iyi bilir.” (Bendix R. , 1959 ; 84-85).

İşlemlerin çifte kayıt usulüne göre muhasebesinin tutulması, gelir ile giderin birbirinden ayrılarak daima bakiye kazanç ya da zararı gözler önüne serebilmesi; toplumun kapitalist etkinlikte düzen altına alınmasına ve gelişmesinin sağlanmasına, dikkat çekici tesiri olmuştur.

“Çifte kayıt usulü olmaksızın kapitalizm, asla düşünülemez. Biçim olarak ve konu içeriği yönüyle ussal olan çifte kayıt usulü; harcama ile gelirlerin birbirleriyle kıyaslamasına ve bir sonuca gidilmesine, daima olanak sağlar. Gerçekten de, kapitalizmin kendi işlemlerini denetlemek için çifte kayıt usulü gibi bir aracı ortaya çıkardığından kuşku duyan bir kimse; ussal muhasebenin bu ilk tarzının, kapitalizmin kendisine has rasyonel ve sistematik ruhunu nasıl yükseltmiş olabildiğini de, asla idrak edemez.’ Gelir ile giderin birbirinden ayrıldığı çifte kayıt usulünün belki de en önemli etkisi, iş etkinliğinde tutulan paranın, aile veya diğer sahalar için harcanan veya biriktirilen paradan kesinlikle ayrılmasını sağlaması olmuştur.” (Sombart W. , 1951 ; 204).

Çifte kayıt usulü sayesinde, paranın iş etkinliğinde tutulmasının, işin görülmesi sırasında kar ya da zarar sonuçlarının hesaplamasının önemi, gerçekten çok büyük olmuştur.

“Hiç kuşkusuz, ussal ve sistematik muhasebecilik ortaya çıkıncaya kadar, kilise hukukçularının geçime dayanan eski yaşam idealleri içinde tuttıkları kayıtlara rastlanılmıştır. Esas olarak ihtiyaçlarının karşılanmasıyla sınırlı tutulan bu geçim gairesinin iş etkinliğiyle sürdürülmesinde, tüccarlar, mal olarak nitelendirilen varlıkların alım satım olanaklarına karşı yakından ilgi duymuşlardır.

Oysa, bu alış veriş işlemlerinin muhasebesini tutan kimsenin bir tek maksadı olmuştur, bu da, işi kayıt üzerinde takip ederken ve denetlerken; niceliksel olarak değerlerini hesaplayabilmek, gelir ile giderler arasında bir uyum sağlayabilmektedir. Buğdayla veya yünle, pamukla veya elbiseyle, malların kargolar içinde taşınmasıyla, çayla veya toz biberle asla ilgilenmemişlerdir. Ticaretin bu fiili gerçekleri, muhasebeciyi yalnızca parasal ve rakamsal olarak ilgilendirmiştir.

Hiçbir kumaş balyasını görmeden değerini ve maliyetini çıkarmışlar, alış verişin kârlı geçmesini sağlamak için fiyatını belirlemişlerdir. Tamamıyla olayların gölgesinde kalmışlar, fiili iş etkinliğinde asla bulunmaksızın, parasal olarak işi denetimleri altına almışlar, tuttıkları defterlerle işin semeresini önceden hesaplayabilmişlerdir.

Sistematik muhasebe kayıtlarını tutturan tüccarlar, bu sayede, sadece ürün fiyatlarını değil, alçalan ve yükselen seviyeleriyle para değerlerini de hesaplayabilmişlerdir. Sistematik muhasebe kayıtları

sayesinde, işlerde açıklık sağlanmış; kişi mülkiyetini ve servetini oluşturan değerlerin çeşitli etmenleri, birbirinden tam olarak ayrılmıştır. Her bir iş, mahiyeti ve sonucuyla hesap edilebilir kılınmıştır.

Biriktirilen servet içinde, birinden diğerine göre farklı olan etmenler ve sonuçları hesap edilir olmuştur. Kazançlı iyeliklerin birikimi olarak sermaye kavramı ortaya çıkmış, bilimsel muhasebenin analizine dayalı olarak farklı şekilde sonuçları hesaplanmıştır. Sombart’a göre, bir kimse, çifte kayıt usulü muhasebe aracılığıyla, kazancı ayrı bir yerde tutarak, birikmiş servet olarak işinde kullandığı sermayesini tanımlayabilir olmuştur.” (Plotnik M.J. , 1937 ; 124-127).

Gelecekte daha da sistemleşen ve ussallaşan defter tutma usulleri sayesinde, ticari kazanç ve sermaye kavramları birer hesap olarak izlenebilmiştir. Sistematik defter tutmanın iş hayatına girmesiyle, yalnızca ticari maksatlar daha belirgin bir hale gelmemiş; işe aktarılan paranın ve malın takibini olanaklı kılarak sonuçlarının görülmesine de kolaylık getirmiştir (Sombart W. , 1967 ; 83).

Değişime duyulan doğal eğilim içinde, sadece, bir kimsenin isteklerinin karşılanması yerine, kâr edilerek biriktirilmesi gaye halini almıştır (Plotnik M.J. , 1937 ; 132). Ele geçirme güdüsünün bu şekilde bir biriktirme emelini taşıyarak rasyonel temelde devam ettirilmesi; ancak, kârın sürekli rasyonel takibiyle olanaklı olur. Uygun muhasebe sistemiyle izlenen ve denetim altına alınan işlerin, sunduğu kâr fırsatları dikkatle değerlendirilir.

Muhasebe sistemleri bilim tarafından mükemmel bir hale getirilmedikçe, sermayenin sistematik kullanımında süreklilik asla sağlanamaz, belirli sermayelerin karlı iş kollarına aktarılması kesinlikle olanaklı olmaz (Plotnik M.J. , 1937 ; 133). Belirli hesapların kullanılmasıyla iş üzerinde kurulan denetim sayesinde işin belirli bir zaman içinde kalıcılığı sağlandığı gibi, gelecekteki yoğun işlemleri kapsayan rasyonel planların kullanılmasını da kolaylaştırır.

“Defter tutmanın içerdiği önem, sadece, teşebbüsün geçmişteki faaliyetleri hakkında bilgi edinmek yönünde gerçekleşmemekte; fakat bununla birlikte, geleceğe yönelik işlerinde kişiyi bilgiyle donatmaktadır. Olayların gözlenmesi ve irdelenmesi, gelecekteki etkinlikler hakkında önceden karar verilmesini sağlamakta, işle ilgili sağlam muhakemede bulunulmasını kolaylaştırmaktadır.” (Sombart W. , 1951 ; 209).

Kültürel konulardan biri haline gelen, sürekli gelişme gösteren, uygun bir defter tutma sistemi içinde işlerin izlenmesi ve denetim altına alınması, kapitalizmin ortaya çıkması için zorunludur. Dünyevi işler için bu denli önemli olan, çifte kayıt usulüyle başlayan rasyonel defter tutma, orta çağlar içinde bilinmiyor da değildi (Sombart W. , 1967 ; 86). Çifte kayıt usulü 14.asrın ikinci yarısından itibaren İtalya’da uygulanmaya başlanmıştı.

“Böyle olduğu halde, yıllık balans tutturma sonrasında düzenlenen hesap özeti, 17.asırdan önce çıkarılmış değildi. Evet, işlerde kullanılan para gelir ile gider sütunlarında belirtiliyordu, ama, bunun sonucunda kar-zarar durumları ayrı tablolarda özetleniyordu. Avrupa’da 16.asrın ortalarından itibaren hesap özetlerinin ve kâr ile zarar tablolarının kullanılması bir anda hızlı yayılma gösterdi. Hesap düzeninin oluşturulması, ekonomik etkinliğin yayılmasına ve kapitalist ruhun yükselmesine büyük ivme kazandırdı.” (Sombart W. , 1967 ; 88).

Bilimsel defter tutmada çok fazla ilerleme gösteren ülkelerin ekonomik gelişmede en fazla ileri gitmiş olması, asla bir tesadüf değildir (Weber M. , 1950 ; 63). Rasyonel muhasebenin gelişi ile ekonomik ilerleme birbirine çok olumlu bir şekilde tesir etmektedir. Diğer taraftan, Weber'in çalışmalarına şöyle bir göz atıldığında, rasyonel muhasebe düzeninin yerini, kapitalist ruhun kökeni olarak sunulan protestan ahlakının aldığı hemen dikkatleri çeker (Bendix R. , 1959 ; 92). Oysa, kapitalist ruhun yükselişiyle, ekonomik rasyonalizmin yükselişi arasında çok az kuşkunun olması gerekmektedir.

“Ekonomik rasyonalizm de, bir ölçüde, ticari deneyimin ussal seçim ve hesap üzerine kurulacak, kilise öğretilerinden bağımsızlaşmasına bağlı kalmıştır. Bu nedenle, kapitalist ruhun yükselmesine neden olan en büyük etken, yine kapitalizmin kendisi olmuştur. Ekonomik rasyonalizmin yükselişinin, genel kültürel koşullar tarafından sınırlandırıldığı, özellikle de iş tekniğindeki gelişmelerin ve yasal kurumlar ile hükümet politikalarının ekonomik hayata doğrudan tesir ettiği bir gerçekse de ; protestan ahlakının, özellikle de puritan meslek öğretisinin, orta çağdan kalma olumsuz kültürel sınırlamaların geçersiz kılınmasına yol açmadığını, hiç kimse söyleyemez.” (Weber M. , 1950 ; 64).

4.PROTESTAN MESLEK AHLAKI

M.Weber'e göre protestanlığın tesiri, katolik kilisesi tarafından yasaklanan pek çok uygulamaya izin verilmesi içeriğinde gerçekleştiği için, kazanç maksatlı ussal ekonomik etkinlik ile dinsel yorumlar arasında bir uyum sağlanmıştır.

“Dinin içeriğinin kapitalist maksatlara uyumlu kılınmasının temel aracı, protestanlığın meslek öğretisi olmuştur. Bu meslek öğretisi, dini bir görev olarak ruhban sınıfından gelmeyen inanan herkese yüklediği ve çilekeşlik halinin (asketikizmin). dünyevi uğraşı içinde yaşandığı anlayışından kaynaklanmıştır.

Artık, asketikizm, manastırın hücrelerinde yaşanan münzevi hayat içinde yaşanılmamakta; çilekeşlik günlük yaşamın uğraşlarına taşınarak uygulanmakta, hiç durmaksızın ve asla ara vermeksizin sürekli bir şekilde sıkı çalışma etkinliğinde sürdürülen mesleki etkinlik yoluyla çile çekildiğine inanılmakta, kendi dünyevi istediklerine düşkünlük göstermekten vazgeçilerek dinsel uygulamaların gereğinin yapıldığına ve niteliğinin yükseltildiğine inanılmaktadır.” (Weber M. , 1984 ; 29).

Protestan meslek anlayışının kalvinistler tarafından benimsenilerek genişletilmesiyle, bir kimsenin mesleğindeki başarısının veya ekonomik uğraşısındaki kazancının, ruhani lütfâ nail oluşunun dıştan ve görünen bir işareti olarak kabul edilmiştir (Bendix R. , 1971 ; 36).

Luther'le mesleki etkinlik bir Tanrı yolu olarak kabul görür, Tanrı uğruna kullanılması gereken zorluklar ve çileler dünyevi uğraşı içine taşınırsa; J.Calvin'le birlikte, bu zahmetli dünyevi uğraşının sonucu olarak görülen başarı veya kazanç, seçilmişliğin bir kanıtı olarak algılanmıştır.

“M.Weber, felsefi yorumlarıyla, meslek öğretisinin önemini gözler önüne sermiştir.; protestan Alman 'Beruf', protestan Hollanda 'Beroep' ve protestan İngiliz 'Calling' kelimelerinin içerdiği, belirli bir çalışmaya yönlendiren yaşam görevi anlamındaki bir kelimeye, Roma ve katolik dünyasında konuşulan

lisanlar arasında asla rastlanılmadığını, açıklamak istemiştir. Luther’in başlattığı reform hareketinin, ülkelere ‘meslek’ kavramıyla girmiş olduğunu öne sürmüştür.

Mesleki etkinlik anlamındaki ‘calling’ veya ‘beruf’ kavramlarının, kutsal kitabın latince versiyonundaki ‘Herkes çağrıldığı halde kalsın. Kardeşler, herkes ne halde çağrıldı ise, Tanrı ile o halde kalsın’ ifadesiyle kesin olarak aynı anlamı içermekte, puritan meslek anlayışı da bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Kutsal kitapta, sadece çalışma üzerinde durulmamış, mesleki etkinlik içinde sürekli kılınmış bir çalışmadan söz edilmiştir. Yine de, katoliklerin yaptığı kutsal kitap çevirilerinden, modern anlamıyla meslek kavramı açıkça ifade edilmiş değildir.” (Brubaker R. , 1984 ; 73-74).

Diğer taraftan, ilk protestanların meslek kavramı, günümüz anlayışından oldukça uzak olduğu halde, kutsal kitap çevirilerine daha yakındır. Weber, kapitalizmin ruhunun izine lutherizmde rastlamış olsa dahi; baptist ve bazı puritan mezhepleri arasında, yani sadece kalvinizmde sezineyebilmiştir (Brubaker R. , 1984 ; 75). Kaldı ki, Cenova tarzı kalvinizm, Fransız katolikliğinin latince kökenli lisanına daha yakın olduğundan; katolik ile kalvinist anlatım biçimi arasında temel bir çelişki bulunmamıştır.

“Mesleğin (beruf). yerine getirildiği yer anlamında ‘office’ kelimesini irdelediğimizde, çok çarpıcı benzerliklerle karşılaşırız. Fransa’da ‘office’, İspanyolca’da ‘officio’, İtalyanca’da ‘officio’ olan bu işyeri kavramı, zihinde hep aynı çağrışıma neden olmakta, dünyevi veya dini uğraşının gerçekleştiği yer olarak algılanmaktadır. Örneğin, Fransızca’da office’nin anlamı, istihdamın veya ibadetin yapıldığı yerdir. İş yeri veya ibadet yeri anlamları, bir kelimedede böyle iç içe geçtiği gibi; protestan İngilizlerin kullandığı ‘calling’ ve protestan Almanların söylediği ‘beruf’ kelimelerinin köken itibarıyla farklı olmayan bir anlamda kullanılmaktadır.” (Brubaker R. , 1984 ; 78).

M. Weber’in Luther’i yorumlayış tarzı, ‘calling’ kavramıyla birlikte, mesleki etkinliğin kabul edilmesinin yanında; yepyeni anlamı içinde ve bir ideal halini alan yerleşmiş biçimiyle asketikizmin dünyevi çilekeşlik olarak uygulanmasına da yol açmıştır.

“Protestanlığın meslek anlayışına, ilk hristiyanlığın çalışmaya verdiği önem açısından bakıldığında, yeni olan pek bir şeyin olmadığı kanısı edinilir. Paul’ün, ‘çalışmayan, yemesin’ sözü, hristiyanlığın ilk başlangıcındaki çalışma öğretisinin temelini oluşturmuştur.

Orta çağ katolikliği de sürekli uyku halini öldürücü bir günahkarlık olarak görmüş, çalışmaya olduğu kadar sezinlemeye karşı da savaş açıldığını öne sürmüştür. Sürekli uyku halinin bu şekilde dikkate alınmasına, Augustine ve Benedictin mezhep kurallarında da rastlanılmış, manastır disiplinin temeli sürekli zahmet çekmek üzerine kurulmuştur. Orta çağ katolikliğinin tamamıyla yabancı olduğu, Tanrı takdiri olarak görülen dünyevi meşakkat, böylece asketikizmin temel bir unsuru halini almıştır.

Oysa Luther’in kendisi bile, bir Augustinci keşiş olarak tanınmıştır. Yine de Barentano, Luther’in keşişliği bıraktık tan sonra Augustine üzerinde ayrıntılı bir çalışma içine girdiği konusu da, benimsenmiştir. Çalışmanın taşıdığı öneme, Augustine’le ilgili yaptığı araştırmalardan sonra ulaşılması da bir muhtemeldir. Ancak, orta çağlar içinde yüceltilen asketikizmin, manastır hayatı içinde tutulan münzevilikle sınırlandırıldığı da, bir gerçektir. Ruhban sınıfından gelmeyen birinin bu çilekeşliğe katılması asla söz konusu değildir.

Ancak, mesleğiyle komşularına hizmette bulunan katolikler halktan gelen bir kimsenin, münzevi hayat içinde kendisini duaya adanmış bir keşişten çok daha yüksek derecelere nail olabileceğine inanmışlardı. Bunlar arasından Frankiskan mezhebinden olanlar, daha da ileri giderek, asketikizmin yalnızca manastırın münzevi hücrelerinde değil, dünyanın içinde ve insanların arasında da uygulanabileceğine inanarak, burjuva erdemlerinin beslenmesini de yeğlemişlerdi.” (Green W.R. , 1959 ; 71-75).

Weber, bu burjuva erdemlerini, Benjamin Faranklin’in dünyevi amentüsünün öneminden bahsederken, Franklin’in yararcılık mantığını gerektiğinden çok fazla vurgulamıştır.

“Franklin, ısrarla demektedir ki, zaman paradır, asla boşa harcanmamalıdır, başarılar disiplinli ve düzenli çalışmalarda saklıdır, yaşanan her an değerlendirilmeli, işlerin ise kesin kaydı devamlı olarak tutulmalıdır. Frankiskan mezhebinin üyeleri savurganlıktan nasıl men edilmişlerse; puritanlar da taraftarlarını yortularda, balolarda veya danslarda vakitlerini boşa geçirmelerini kesinlikle yasaklamışlardı.

Dünyevi görevlerini, bir dereceye kadar, kiliseye gitmekten ve ayinlerine düzenli olarak katılmaktan, daha üstün görmüşlerdi. Böylece ticaret ruhuna daha fazla sadık kaldılar, Tanrının inananlardan beklediği dürüstlük ve sevgi haline işlerinde her an bağlı kalmak istediler.

Tanrı iradesinin iş hayatında uygulanmasında ısrarlı olan baptist ve puritan mezhepler, dünyevi asketikizmi en güçlü bir şekilde yerine getirmiş olmakla, kapitalizmin gelişmesini ve himaye görmesini sağladılar. Çilekeşliğin disiplinini, mesleki etkinlik sırasında gerçekleştirilen bütün iş hayatına yüklemekle, öğretileriyle baptistler daha fazla dikkat çekici bir konuma ulaştılar.” (Hillerbrand J. , 1974 ; 43).

5.PURİTAN AHLAKINDA SEÇİLMİŞLİĞİN İŞARETİ OLARAK ZENGİNLİK İDEALİ VE SERMAYE BİRİKİMİ

Puritanlığın meslek öğretisiyle ilgili yorumunda, 18. Asrın gerçekleri içinde doğru bir yorumlamada bulunan M.Weber’in, daha gerilere gidildiğinde savının geçerliliğini kaybettiği sezgileri; 16. yüzyılda tamamiyle farklı bir toplumsal yapıya ve eylemsel içeriğe sahip olunması nedeniyle, yanılmış olabileceği kuşkuvarı, yapılan araştırmalarla öne sürülmüştür (Bendix R. , 1971 ; 83).

Başlangıçta, dağıtılan adaletin ilahi ve doğal varlığında yeni bir ifadeye rastlanılmamakta, farklı kişilerin uğraşı içinde buldukları çeşitli mesleklerinde çağrılmış olduklarına inanılmaktaydı (Hillerbrand J. , 1974 ; 54). Bu, kapitalist teşebbüsün sergilenmesine Tanrı inayetiyle karşı çıkılması anlamını içeren bir inançtı.

“Bu inanç, çok rağbet edilen bir 18.asır ilahisinde şöylece dile getirilmekteydi; ‘zengin adam şatosunda oturur, fakir ise kapısında; Tanrı onları yüksek ve alçak kılmuş, kaderlerine hükmetmiş mülklerinde’.

Konuya bu açıdan bakıldığında, katolikler ile puritanların öğretileri arasında pek bir farkın olmadığı sonucuna varılır. Thomas Aquinas’ın dağıtılan adalet hakkındaki görüşleri, özetle şöyledir : ‘insanların farklı uğraşlar içinde birbirinden ayrılmasının, bu şekilde koşullarının farklı kılınmasının ilk sebebi, sadece Tanrının böyle takdir etmiş olmasıdır.’ (Hillerbrand J. , 1974 ; 56).

İkinci neden ise, doğal etmenlerde aranmalı; farklı insanlar arasında görülen çeşitli uğraşların, herkesin kendi doğal yeteneğine göre dağıldığının bilincine varılmalıdır.

“Aquinas”ın kavramlarının puritanlardan tamamıyla farklı bir seviyede oluşturmasına rağmen; bireysel yetenekleri fark edilerek mesleki uğraşının seçilmesinde ve insanların dünyevi kaderlerinin belirlenmesinde bir takım doğal nedenlerin etkisini kabul etmiş olması, 16. ve 17. asır meslek öğretileriyle aynı fikri ilerlemelere yol açmıştır.” (Hillerbrand J. , 1974 ; 62).

Puritanların meslek öğretilerinden çıkarılan fiili dersler katoliklerin gelişme tarzından pek farklı değildir, her iki kesim de ihtirası öldürücü bir günahkarlık olarak görmektedir.

“Hiçbir söz, puritanların bu ilk öğretilerini, Robert Crowley’in şu mısralarından daha açık bir şekilde dile getiremezdi : Fyrste, mesleğinde yürürken, kismetinin değişmesini hiç aklına getirmez; günahkar ihtiraslar ve haris arzular, tamamıyla yabancıdır ona” (Cohen C.L. , 1986 ; 62).

Max Weber, protestan ahlakından meslek anlayışını ilk defa öne sürdüğü zaman, görüşlerini kanıtlayıcı pek çok bulguya zamanının puritan meslek kavramında rastlanmıştır.

“Bir başka meslekte görev alan, diğer insanlar, Tanrı’nın başka sahalarda gizlediği hazinelerini gözler önüne sermek zorundadırlar. Hükmeden sulh yargıçları, ahlak bozukluğunu ve gayri meşru hayatı cezalandırmalı, iyi ahlaklılığı ve erdemliliği de korumalıdır. Cömertliğiyle zengin insan, darlık içinde bulunan fakiri rahatlatmalı, ihtiyaçlarını da gidermelidir. Mal alıp satan bir tacir, maharetiyle ürün imal eden bir zanaatkar; topluluğun gönencini sağlamakla yükümlü olduğu gibi, bolluğu pazara getirmek zorundadır.” (O’Brien G. , 1928 ; 59).

Arazi sahibi bir efendi, toprağı işleyenleri ekip biçmeleri için bırakmalı, evlerden aldığı kiradan farksız olan bir bedel karşılığında çiftçilik yapmalarına izin vermelidir. Toprağı işleyen ve sığır yetiştiren çiftçiler, kira ödeyerek efendilerin arazilerinde kalmalı; tahıl ve diğer hayati mamulleri başkası için yetiştirmeli ve satabilmelidir. Bu nedenle, her bir insan kendi görevini yerine getirirken, aynı zamanda malların ve menfaatlerin dağılımı düzenine bağlılık göstermeli, diğer insanların haklarına saygılı olmakla Tanrı’ya olan inancını hissetmeli, bütün görevlerinde daima imanlı ve gayretli kalmalıdır (Schneider H. 1958 ; 61).

Mistik ahlakının bu gerçek yorumundan, kapitalist ruhun çok küçük düzeyde de olsa himaye edilmiş olduğu, bunun da orta çağın düzen ruhu içinde sınırlandırıldığı hemen fark edilebilir. Gerçekten de, sürekli bir tema olarak ‘meslek’ konusuna değinen vaizler düşünsel eğilimlerinde kamulcu anlayışı yadsımışlardır (Schneider H. 1958 ; 64).

Puritanlar meslek kavramını kullanmaya başladıkları anda, imanlarının bir gereği olarak kaçınılmaz bir şekilde, tamahkarlığı ve harisliği, menfaatperestlik ile bencilliği en katı bir tarzda yermiş, bu uğurda müritlerini en şiddetli bir şekilde paylamışlardır.

“Thomas Lever, yine ‘Vaazlar’ (1550). isimli kitabında, büyük çiftliklerin tahliyesi veya satışı sırasında arazi ihtirasına kapılarak, dünyevi tutkular peşinde olmamaları konusunda daima uyanık kalması için gayret sarf etmiştir. Lever, şunları yazmıştır :

Şeytanın nefesine olan düşkünlüğü ve kibirli hali, Tanrının hizmetine girmeyi ve hoşnutluğunu elde etmeyi tümüyle engellemektedir. Tanrı’ya adayacağına çalışma ve boyun eğeceği irade, sadece İsa’ya inanmak ve geleceğini ellerine teslim ederek güvenmekle olur.

Mesleğin yolunda sıkı çalışmak, işinde özen göstermek, taahhütlerinize bağlı kalmak, daima dürüst kalmak; imanınız gereğidir ve hepsi Tanrı armağanıdır. Bundan dolayı şeytan, tamahkar ruhuyla ve haris tabiatıyla, seni kendisine benzetmek ister, kendisine tutsak ederek bencilce güdülere kapılmanı bekler. Mesleğinle yetinirken, Tanrının iradesini işinde uygulama zahmetine katlanırsan; Tanrı’nın tacir, efendi, hukukçu, çiftçi, imalatçı vs. hemen herkesi mesleğinde çağırması olduğunu anlarsın.

Yine de, Tanrıdan gelen mesleğini yerine getirirken, şeytanın yanı başında durarak seni ayartmak istediğinin farkına varabilmelisin. Şeytan gururuna kapılmanı istemekle, yok pahasına ürünleri almana meylettirmekle; Tanrı’nın ismini vaaz eden vaizleri hayal kırıklığına uğratmanı, ev hanımlarının küçük kasalarındaki paranın son kuruşuna kadar göz dikmeni bekler.” (Cohen C.L. , 1986 ; 74).

Alışılmış anlamının dışına çıkarak, meslek anlayışının, servetin yol açtığı gücü kötüye kullanılmasına kesinlikle karşı olduğu daima haykırılmaktadır. Puritan ilahiyatçıların 16. yüzyıldaki tavsiyeleri, daima, ‘mesleğinde kânaatkar ol, işinden de hoşnut kal’ (Tawney R.H. , 1980 ; 143). özdeyişiyle ifade edilmiştir. Zamanının tarımsal güçlükleriyle karşılaşmaları, bir kaçının kendi gayretinin semeresini görmesine engel olduğu gibi, bu tavsiyeyi dikkate almamalarına da yol açmaktaydı.

“Zengin insanlar örneğine bakılacak olursa, Londra’nın tüccarlarının, özellikle mesleğinde dürüst kalmaya özen gösterdikleri, ticari eşyaların kendilerine Tanrı tarafından emanet edildiğine inandıkları, dürüstlüklerinin ve Tanrı’ya bağlılıklarının bir sonucu olarak bolluk ve zenginlikle ödüllendirildiklerine iman ettikleri sezilenir. İşinde servete ve başarıya nail olmaları; imanlarında asla gevşemeye neden olamaz, kendi benliklerini yükseltmez, gururlarını tatmin etmez, zenginlik hali içinde diğer insanlara yardım etmeyi, Tanrı’ya karşı söz verilmiş bir görev bilirler. Ancak zenginlikleri, ülke dışındaki çiftliklerden geliyorsa; bunlara imanlı ve Tanrı’ya saygılı efendileri getirmeli, dürüst kahyaları görevlendirilmeli, fakir reñçperlerin karıları dikkatle seçilmelidir.” (Tawney R.H. , 1980 ; 146).

Ekonomik uğraşlar içinde en fazla hor görüleni aracılık işleri olmuştur. Ürünün tüketicisine ulaştırılması işlevini gören, alıcı ile satıcıyı ya da mülk sahibi ile kiracıyı karşılaştıran bu insanlar, bu gayretlerinden dolayı horlanmışlardır. Thomas Lever, ‘Vaazlar’ (1550). kitabında, tüm komisyoncuları, kira aracılarını ve ürün kabzımallarının, kötü işlerde bulunmakla itham ederek lanetlenmiştir.

“*Tacir, incitici bir davranış içine girerek, tam bir hilekarlık içinde, zanaatkarın emeğinden yararlanmakta ve kazancını sahiplenmektedir. Ürünleri ihtiyaç sahiplerine ulaştırmamakta, sadece kendini kazançlı kılan kimselerle iş yapmaktadır.*” (Cohen C.L. , 1986 ; 79).

Lever, bu yaptıklarından dolayı tüccarların pişman olmalarını ve üzüntü duymalarını istemiştir.

“*Gördüğünüz meslekleri, vaizlerden, piskoposlardan, sulh yargıçlarından, kilise görevlilerden , arazi sahiplerinden, mülk sahiplerinden, zanaatkarlardan, tacirlerden kısacası herkesten saklı tutunuz; işlerinizin en az onların yaptıkları kadar değerli olduğunu biliniz; ayrıca, kendinizi yalancılıktan ve hilekârlıktan, dinde sapkınlık etmekten koruyunuz.*” (Cohen C.L. , 1986 ; 80).

Hiç durmaksızın, meslek düşüncesi aktarılmak istenmektedir. Gerçekte Lever’in meslek görüşünün, esas itibarıyla, orta çağ ‘summa’ yapıtlarından farklı olan bir yanı da bulunmamaktadır. Ticaretin daima meşru düzenlemeler ve sınırlamalar içinde gerçekleşmesinde ısrar edilmiş, aşırıya kaçan her kazanç tamahkarlık olarak yerilmiş, günahkar melunların hali olarak betimlenilmiştir. Alış verişlerde adaletin uygulanmasına, borç ödemelerde eşitliğin ve hakkaniyetin sağlanılmasına çok büyük özen gösterilmiştir.

“*Eşitliğe dayanan adalete sığmayan her uğraşmayı, günahkarlık ve uygunsuzluk olarak görmüşlerdir. İlk puritanlar, meslek öğretileriyle aynı ilkeleri savunmuşlar, aynı halleri sapkınlık olarak görerek yermişlerdir. Luther’in ekonomik görüşleri, katoliklerden daha bir bağınazlık içinde karşı çıkmışlar ve sınırlandırmalarla doludur. Avrupa’da 16. asrın sonlarına gelinceye kadar, meslek kavramı yoluyla dahi, ekonomik değişime tam bir tutuculuk içinde yaklaşmıştır.*” (Cohen C.L. , 1986 ; 93).

Puritan meslek anlayışının, kazanç ve biriktirme güdüsüne yönlendirmediği, o dönemin rağbet edilen yazarların kitaplarıyla kanıtlanmak istenmiştir (Tawney R.H. , 1980 ; 152). Lever, tutucu ve sınırlayıcı bir içerikteki meslek inancında, zamanının diğer yazarlarının vardıkları sonuçlarıyla ve yaptıkları betimlemeleriyle, yalnız bırakılmamıştır. Müritleri ve vaizleri de kendisiyle aynı görüşleri paylaşmaktadır.

“*Kral VI. Edward’ın huzurunda verdiği bir vaazında, Hugh Letimer, imanını şöylece ikrar etmektedir : ‘Bundan dolayı hiçbir kimseyi hor görmeyiniz, hiçbir kimseye tepeden bakmayınız. Gördüğü işinden ya da geliştirdiği mesleğinden dolayı, bu kimseyi asla küçük görmeyiniz. İnsanların ihtiyaçlarını gidermek gailisiyle yeltendiği bu işinden dolayı çalışmanı takdis ediniz, iş disipliniyle kendisini yararlı ve düzenli kılan, doğasını biçimlendiren insanı takdis ettiğiniz gibi; tüm mesleki ve fenni uğraşmaları kutsayınız.*”

Bu gayreti sırasında yeterli miktarda para sahibi olabilir, Tanrı’dan geldiğine inanarak dünyevi mesleğindeki ilerlemelerden hoşnut kalabilir. İmanlı biri çabasının mükafatını yalnızca Tanrı’dan umduğundan asla kaybetmez; inanmayan ise, sadece kaybettiği bir sırada değil, kazandığında da kayba uğrar, hiçbir zaman fazla kazananlar arasında değildir.” (Tawney R.H. , 1980 ; 161-162).

Bir kere daha protestanlığın meslek anlayışı ile kapitalizmin biriktirme ihtirasının karşı karşıya geldiğine tanık olunmaktadır. İmanlı biri için meslek, kendisinin dünyadaki konumunu belirlemekte ve doğrudan Tanrı tarafından rasgele yerleştirilmektedir ; yükselme fırsatı, yalnızca Tanrı’nın şanını

sergilemesi maksadını içermektedir. Tanrı'dan gelen bir armağan özelliğini taşısa dahi her mesleki etkinlik bir takım ödev ve yükümlülükleri de beraberinde getirmektedir (Schneider H. 1958 ; 72).

M.Weber, Tanrı şanında daha fazla pay sahibi olabilmek ümidiyle, puritanın meslek öğretisinin tutumluluğu ve dakikliği, sıkı çalışmayı ve dürüstlüğü iş hayatına uyarladığını öne sürmüştür. Ancak, dünyevi uğraşısı içinde sürekli kendine hakim olmaya ve bilinçli kalmaya özen gösteren bir kimse için, böyle bir uyarlama, yaşamın her kesitinde ussal olmasını ve akılcı kararları almasını zorunlu kılmıştır.

Meslek kavramını çok daha geniş bir kapsamda dikkate alan Latimer, 'Yedi Vaaz' (1554). isimli kitabında kaçırılan fırsatları şöylece değerlendirmektedir.

“Artık, insanlar kendi durumlarına daha fazla dikkat eder olmuşlardır. Fakirlerin içinde buldukları yoksunluk haliyle hiç ilgilenmemekte, karşılıksız yardımlaşmayı tembelliğin ve aylaklığın ödüllendirmesi olarak görmekte, yalnızca kendi çocuklarına daha iyi bir gelecek hazırlamak için çalışıp didinmelerini söylemektedirler.

Dedelerinin babalarına, babalarının da kendilerine daha fazla dünyalık bıraktıkları gibi kendileri de bu emelle arazi satın almakta, paralarını iş etkinliğinde kullanarak daha fazla zenginleşmek istemektedirler. Mesleki etkinliğin sıkı çalışmak kadar biriktirmeyi de beraberinde getirdiği, biriktirmenin ise daha çok zenginlik demek olduğu gerçeğini hiç kimse yadsıyamaz.” (Schneider H. 1958 ; 76).

Mesleki etkinlik içinde Tanrı iradesinin uygulanması inancı, çalışanın yaşamını çok daha düzenli ve disiplinli kıldığı gibi, Tanrı tarafından buyurulan ahlaki ilkelere bağlı kalmasını da öğretmiştir. İş etkinliği sırasında görülen bütün görevlerin, bağlanılan bütün ilkelerin ve uygulanılan bütün kuralların; kısaca dürüstlük ve sıkı çalışmaya yönlendirecek içerikte olmasına yol açılmıştır.

6.PURİTAN YAZININDA KAZANÇ EMELİ VE BAŞARI GÜDÜSÜ

Mesleki etkinlik bir Tanrı yolu halini alınca; Tanrı'ya ibadet ve bağlanış da, dünyevi etkinlik sırasında iradesini uygulama temeline bağlanınca; puritan meslek ahlakı, ile, ussal ekonomik etkinliğin idealleri arasında kolay bağlantı kurulur olmuştur (Schneider H. 1958 ; 98).

“Robert Crowley, bir puritan savaşı olduğu kadar, yazdığını şiirlerle meslek düşüncesinin daha kapsamlı bir şekilde uygulanmasını da sağlamıştır. Yazıları neredeyse yalnızca meslek kavramıyla ilgilidir. Hiç kimse kendisini fakirlerin korkusuz savunucusu olmakla suçlamamış, kurulmakta olan yeni toplumsal düzenin faal bir düşmanı haline gelmiştir.

Kapitalist eğilimli bir düzene baş kaldırdığı halde, mesleğinde ilerlemeyi doğru bulmuştur. Örneğin küçük çiftçiye verdiği öğütte, 'toprağın üzerinde çalışarak doğdun, bu gayretinle yaşayacaksın' demekle; itaatkar, hoşnut ve yardımsever olmasını öğütlemiştir.

Bütün şiiirlerinde, kendi çıkarı uğruna işini veya mesleğini kullanan kimseleri, lanetlenmiş olmakla tehdit etmiştir. Crowley'in tüccara tavsiyesi, kapitalist ruhun uyarıcısı olarak görülen mesleki etkinlikte bulunan bu kimseye öğüdü, toprağı işleyenden farksız olmuştur.

Bir tüccar, tıpkı küçük arazisinde yetiştirdiği tahulunu satmak için pazara gelen çiftçi gibi, aldıklarını adil fiyat üzerinden satmayı kendi görevi bilmeli, kendi bireysel çıkarını ülkenin genel yararının üzerinde görmemelidir; mal biriktirmeden kaçınmalı, pazarda darlığa yol açmaktan sakınmalı, yasa dışı kazanç sunan borçlanmalara girmemelidir.” (Schneider H. 1958 ; 104-107).

Bütün bunların ötesinde, mesleğini kazanç gayesi içinde görmemelidir. M.Weber, mesleğin, puritan ahlak sistemi içindeki büyük önemini vurgulamış olmakla nasıl gerçekçi bir tanımlamada bulunmuşsa; bu meslek anlayışının neyi ifade ettiğini derinlemesine irdelemede de o denli yetersiz kalmıştır (Horton D. , 1948 ; 65). Puritan meslek anlayışının sıkı çalışmayı ve dakikliği, dürüstlüğü ve tutumluluğu teşvik ettiği ne derecede doğrusa, tamahkarlığı ve kazanç tutkusunu, mal biriktirme emeli içinde şiddetle kâr etme arzusunu yasakladığı da o derecede bir gerçektir.

“Mesleğiyle yetinmeli, kendini işine adanmalısın. İşinde Tanrı'ya yönelmenin dışında; hiçbir heves tutkuyu kendin için hoş görmemelisin. İşindeki her anı Tanrı'ya yöneliş içinde geçirebilmen ancak, Onun iradesini yerine getirmekle ve geçim gairesini pek hissetmeksizin insanlara hizmet etmekle olanaklı olduğunu, artık anlamak zorundasın.” (Horton D. , 1948 ; 68).

Meslek öğretisi yoluyla, herkesin Tanrı tarafından gerçekleştirildiğine inanılan işinde yükselmesi ve kendisini geliştirmesi istenmiş; aşırı kira peşinde koşan arazi sahipleri, emeğinin fazlasına tamah eden ve kazanç sağlayan tüccar, her tür aracılık işlerinde bulunan bütün komisyoncular ise, lanetlenmiştir.

Crowley, 'Servete Giden Yol' (1544). isimli kitabında şunları yazmıştır :

“Haşmetli efendi, ben seni nasıl çağıracağım? Tüccarlığınla geçiniyorsun, komisyonculuğunla servetine servet katıyorsun! Gerçekte senin adın olmayacak, Tanrı sana hoşnutlukla bakmayacaktır. Seni pek çok uğraşı içinde görüyorum, alıyorsun ve satıyorsun; ancak, ne aldıkların kendin için, ve ne de sattıkların sana ait, ürettiğin ve ortaya koyduğun hiçbir şey yok. Başkasının malından veya ürettiğinden kendine pay çıkartan haris ruhlu birisin sen! Bu nedenle soylular içinde de anılmayacaksın! Harisliğinle ve hasisliğinle reddedileceksin!” (Schneider H. 1958 ; 112).

Yeni Ahit'deki 'herkes çağrıldığı halde kalsın; herkes ne halde çağrıldıysa Tanrı ile o halde kalsın' (Kutsal Kitap , 2004 ; 196). ifadelerine bağlanarak, içerdiği anlamı dünyevi uğraşılara ve toplumsal konulara uyarlamak; tıpkı birer Lutherist gibi, puritanlar arasında da, mesleğini değiştiren kimselere karşı olumsuz duyguların beslendiği, görülmedik şey değildir.

Mesleğinin sınırlarını aşanlar hakkında hiç de iyi konuşulmamakta, bunu arsızlık ve hayasızlık olarak niteleyenler de çıkmaktadır. Çünkü meslek, hiçbir şekilde ilerleme idealini oluşturmamış ve yükselme aracı olarak da görülmemiştir. Mesleki disiplin yoluyla düzen altına alınmış hayatta, dünyevi asketikizm yüceltilmiş, böylece işinde ve çalıştığı her anında Tanrı'ya yönelen insan övgüye değer görülmüştür (Schneider H.W. , 1982 ; 19).

Puritanizm, böyle bir meslek kavramını oluşturmuş olmakla, açık ve seçik bir şekilde ifade etmiş bulunmakla, bu dünyaya kapitalist doğada bir mesaj vermemektedir (Schneider H.W. , 1982 ; 21). Her bir mesleki etkinliği, Tanrı takdirinin bir sonucu olarak gördüğünden, uzunca bir dönem içinde değışmez olduğu kanısına kapılmıştır.

“On yedinci asrın ilahiyatçılarından birine ait olduğu sanılan şu ifadeye, British Museum kayıtlarında rastlanılmıştır : Ülke halkını oluşturan sizler, kutsanmışsınızdır, hepinizin mutlu olması gerekir. Çünkü her biriniz, hangi işle uğraşmanız gerektiğini biliyorsunuz, ait olduğunuz görevlerde nasıl gayretli olmanız gerektiğinin farkındasınız. Artık hiç kimse, işini bir başkasına vermesin, mesleğiyle bağlandığı Tanrı hizmetinde sınırı aşmasın. Puritanlarda dahi, ilk meslekte sebat edilmesi duygusu bulunmaktadır.” (Schneider H.W. , 1982 ; 26).

Max Weber, protestan ahlakı içinde meslek anlayışını ön plana çıkarmış olmasına karşın, kapitalist gelişmenin protestanlık üzerine yaptığı kesin etkiyi irdelememiştir. Batıda 18.asra gelinceye kadar, ussal ekonomik etkinliği güdüleyici özellikte bir meslek kavramına rastlanılmadığı, R.Baxter’in görüşlerinin dahi en azından bir asır sonrasında revaç bulduğu öne sürülmektedir.

R.Baxter’in ‘Hristiyanın Rehberi’ (1673). ve ‘İnsanın Bütün Görevi’ (1657). gibi kitapları, sadece iman yoluyla kurtuluşa erme eğilimine karşı sıkı çalışmayı bir panzehir olarak öne sürmüş, Tanrı’ya işinde yönelmeyi ve daima dürüst kalmayı yüceltmış olan araştırmalarıdır. Bundan dolayı, sıkı ve dakik çalışmaya duyulan gereksinim, çok güçlü bir şekilde öne sürülmüş, ancak, gelenekselleşmiş ahlaki sistemin en katı bir şekilde uygulanmasına duyulan gereksinim, yeniden öngörülmüştür (Horton D. , 1948 ; 102).

Baxter, ‘İnsanın Bütün Görevi’ isimli kitabında, geleneksel ahlak ile biraz daha özgürlükçü ortam arasında bocalamış kalmış olduğundan, ussal ekonomik etkinliğin yükselmesi açısından pek fazla bir önemi içermemektedir (Horton D. , 1948 ; 103). M. Weber bile, protestan meslek ahlakı ile kapitalizmin ruhu arasında doğrudan bir nedensellik bağı kurduğu tezini desteklemek için geniş ölçüde Baxter’den alıntı yaparken, gerçekte çok belirgin olan tutucu içeriğini fark etmemiş değildir.

“Baxter, herkesin, hayatın zorunlu gereksinimlerini karşılayabilmesi ve kendi zamanını değerli kılarak kurtuluşa erebilmesi için, mutlaka, mesleki bir disiplin altına girmesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Ancak, kazanç ruhu, kişinin mesleğini seçmesine neden olmamalı, kişiler Tanrı tarafından görevlendirildikleri bu uğraşlarında kalmada sebatkar davranmalıydılar.

‘Sadece Tanrı’nın hizmetine girebilmek veya daha çok Tanrı’ya bağlanabilmek ümidiyle dünyevi uğraşıda bulunmak veya mesleki bir terbiyeden geçmek zorundasın. İşini asla zengin olabilmek ümidiyle veya dünyada hatırı sayılır yüksek konumlu biri haline gelme beklentisiyle seçmeyeceksin. Ne olursa olsun, eğer çalışmada özenli olursan ve insanlara karşı da hep dürüst kalırsan, günahkâr doğanın hükümranlığından da kendini kurtarmış olursun.’ (1673, 133).

Şu halde bir kimse mesleğini seçerken, bunun, insanlara en fazla iyiliği dokunacak bir işin olmasına özen göstermelidir. Şayet her iki uğraşı da bu bakımdan birbirine eşit önemi içermekteyse, böyle bir

durumda, daha çok kazanç sunan değil, ruhunun kurtuluşuna daha çok katkı sağlayan ve nefsi daha çok terbiye eden seçilmelidir.” (Horton D. , 1948 ; 105-106).

İş uğraşısında çile çekilmesine ve Tanrı’ya yönelinmesine büyük değer veren Baxter, bu konuda şunları demektedir :

“Şayet mesleğinizdeki çalışmanız değer kazanmışsa; dünyayı asla sevmeyeceksin, aşırı şekilde işinin semeresiyle ilgilenmeyeceksin, edindiğin iyeliklerinden dolayı hoşnut kalıp gururlanmayacaksın; işinde karşılaştığın zorluklardan veya sorunlardan bezginlik gösterip bırakıp kaçmayacaksın, işindeki sıkıntı ve derilere Tanrın için göğüs gelecek, güçlükleri aşmasını bileceksin; böylece, Tanrı’ya karşı üstlendiğin hizmetinde acı çekmesini öğrenip güçlülere tahammül edeceksin, fakir gibi yaşamayı benimseyerek kazandıklarının çoğunu işine aktarmayı alışkanlık edineceksin.” (Horton D. , 1948 ; 115).

M.Weber’in öne çıkardığı, işinde giderek zenginleşen bir insanın, lütfun ve mağfiretin işaretlerini taşıdığı şeklindeki bir inançtan Baxter tamamıyla uzaktır.

“Dünyaperest bir kimse olmayacaksın, Tanrı’ya hizmetinin karşılığını bu dünyadaki zenginliklere ulaşmayı dilemekle almayacaksın, ancak hiçbir gayri meşru aracı kullanmaksızın mesleğindeki çaban seni zengin kılabilir. Bu durumda, bedeninin doyum ile hoşnutluğu için servete beslemeyeceksin, dünyevi işlerin semeresine kendini kaptırmayacaksın, sonuçları ne olursa olsun, tüm bu eğilimler yasa ve ahlak dışıdır.” (Horton D. , 1948 ; 119).

Kazanç peşinde koşmayı ve bu maksatla hesaba dayalı ussal etkinliği güdülemeyi değersiz bulmasıyla, R.Baxter; mesleki etkinliği ne kadar bir Tanrı yolu haline getirmiş olsa da, kapitalist ruhun yükselmesine asla taraftar olmamıştır. Baxter’in meslek anlayışı, hiçbir şekilde, gönülden kapitalizmden yana olmamıştır. Bireyciliğin mekanikleşmesinden yana olmak yerine, maksada yönelik felsefesinde toplumsal idealist olarak görünmeyi yeğlemiştir. İş uğraşlarında geliştirilecek tutumla ilgili olarak da, ahlaki öğüt vermede ısrarlı gözükmiştir.

“Halkın gönenci, insanların pek çoklarının iyi hali, kişinin kendi konumunun yüksekliğinden çok daha değerlidir. Kendi gayretimizin veya ürünümüzün çok büyük bir önem taşıdığını bir düşünelim, yine de tekeli konumuna ulaşmanız ya da ticari başka yöntemlere başvurmanız, asla meşru değildir. Sizin daha çok kazanmanız ve zenginleşmeniz karşısında, ulusun zarara uğraması veya halkın büyük bir çoğunluğunun yoksullaşması, asla hoş görülemez.(1673, 448).” (Horton D. , 1948 ; 127).

Sonuç olarak Baxter, işle ilgili o çok eski kilise hukukçularının görüşlerini aklından çıkartmamıştır. Müşterinin ödemeye razı olduğu fiyat hakır ilkesini asla uygun bulmamış, adil fiyat öğretisini biraz ılımlaştırarak yeniden tavsiye etmiştir. Baxter demektedir ki, *‘bir kimse, alış veya satış sırasında, kesinlikle, ‘yaygın olan kanaati dikkate almak ve pazar fiyatını gözlemek zorundadır (1673, 113).’* (Horton D. , 1948 ; 103).

Ayrıca, adil değerın objektif şekilde belirlenmesinden gönülden yana olmakla, tamamıyla orta çağ tutumunu benimsemiştir.

“Sattığın bu ürünü aşırı derecede arzu eden bir müşteriyle karşılaşabilirsin, değerinin çok üzerinde bir fiyatı ödemeye razı olmuş biriyle alış verişe girebilirsin; ancak her iki halde de müşterinin bu elverişliliğinden veya arzusundan istifade etmeyeceksin, pazardaki değerinin üstüne çıkmayacaksın.” (Horton D. , 1948 ; 103-104).

Fakire göre zenginden biraz daha yüksek fiyatı istemeyi haklı bulmuşsa da, pazarda belirlenen adil fiyata uyulmasını ve ürün bolluğunun da dikkate alınmasını istemiştir. ‘*Daima adil olmanız, sizin için en uygundur*’ (Horton D. , 1948 ; 141). demekle, Baxter, aslında tavsiyelerinin de genel eğilimini ortaya koymaktadır.

Ticaretle ilgili sabit kuralların lehine bir eğilim göstermiş, sadece kazanç galesiyle davranmanın adaletsizliğe yol açabileceğine hükmetmiş, kapitalist ruhun yükselmesine de neden olan kıyasıya rekabet dünyasının kurallarını insafsız ve kabul edilemez bulmuştur.

SONUÇ

Kazanç maksadına yönelik olarak ve tasarlanan hedeflere ulaştıracak araçların ussal seçimine dayanarak gerçekleşen rasyonel ekonomik faaliyetin izlerine, Avrupa’da reform hareketinin başlamasından çok önce rastlanılmıştır. Ayrıca, protestan meslek ahlakı, sözü edilen kapitalist ruhun dinsel içeriği veya güdüsü özelliğine, ancak sanayi devrimi sonrasında erişebilmiştir.

Bütün bunlara rağmen, kendi şahsi görüşümüzü şöylece özetleyebiliriz; kurumsal ve şekilci ibadetin bireysel ve içten yönelişe dönüşmesi, insanlardan kopuk ve belirli mekanlarda gerçekleşen ibadet ruhunun mesleki etkinlik içinde katlanılan çilekeşlik halini alması, böylece de dünyevi uğraşının dinsel bir anlam ve zorunluluk özelliğine kavuşması, reform sayesinde olmuştur.

KAYNAKLAR

Bendix R., (1959). Max Weber : An Intellectual Portrait , New York

Bendix R., (1971). Scholarship and partisanship Essays on Max Weber , London

Brubaker R., (1984). The Limits of Rationality : An Essay on the Social and Moral Thought of Max Weber , London

Cohen C.L., (1986). God’s Caress : The Psychology Of Puritan Religious Experience, New York

Eisenstadt S.N., (1968). The Protestant Ethic and Modernization London

Eisenstadt S.N., (1963). Max Weber : On Charisma and Institution Building Chicago

Eldridge J.E.T., (1971). Max Weber : The Interpretation of Social Reality New York

- Green W.R., (1959). Protestantism and Capitalism, Boston
- Hillerbrand J., (1974). The Protestant Reformation, New York
- Horton D., (1948) The worship of the English Puritans , London
- Kitab-ı Mukaddes Şirketi, (2004). Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma, İstanbul
- O’brien G., (1928). An Essay on the Economic Effects of Reformation, New York
- Plotnik M.J., (1937). Werner Sombart and his type of economics, New York
- Schneider H., (1958). Puritan Mind, Ann Arbor
- Schneider H.W. , (1982). Aspects of Puritan religious thought, New York
- Sombart W., (1951). The jews and modern capitalism, Glencoe
- Sombart W. , (1967). The Quintessence of Capitalism, New York
- Tawney R.H. , (1980). Religion and the Rise of Capitalism, London
- Weber M., (1984). The Protestant Ethic And The Spirit of Capitalism, London
- Weber M. , (1950). General Economic History, New York

